
ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

УДК 37.013.42

**ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ І ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ
У США**

Байбакова О. О.

У статті досліджено історію становлення соціальної роботи у США. Проаналізовано вплив ідей Дж. Адамс і М. Річмонд на розвиток соціальної роботи як професійної діяльності. Вивчено питання формування теоретичних шкіл і концепцій у сфері соціальної роботи і підготовки фахівців – діагностичної, функціональної, психосоціального підходу. Виявлено основні етапи становлення системи підготовки соціальних працівників у США.

Ключові слова: соціальна робота у США, підготовка соціальних працівників, діагностична школа, функціональна школа, психосоціальний підхід.

В статье исследована история становления социальной работы в США. Проанализировано влияние идей Дж. Адамс и М. Ричмонд на развитие социальной работы как профессиональной деятельности. Изучены вопросы формирования теоретических школ и концепций в сфере социальной работы и подготовки специалистов – диагностической, функциональной, психосоциального подхода. Выявлены основные этапы становления системы подготовки социальных работников в США.

Ключевые слова: социальная работа в США, подготовка социальных работников, диагностическая школа, функциональная школа, психосоциальный подход.

The article examines the history of the formation of social work in the United States. It analyzes the influence of the ideas of J. Adams and M. Richmond on the development of social work as a profession. Attention is focused on the formation of theoretical schools and concepts in the field of social work and training of specialists – diagnostic, functional, and psychosocial. The main stages in the development of the system of professional training in social work in the United States are highlighted.

Key words: social work in the US, training of social workers, diagnostic school, functional school, psychosocial approach.

Постановка проблеми. Історія становлення системи соціальної роботи у США розпочинається з діяльності перших пансіонів для бідних, організатори яких виступали проти незаконного використання дитячої праці, міської антисанітарії, за покращення здоров'я жінок і дітей, за судовиробництво у справах неповнолітніх, за розвиток народної освіти тощо. Загалом спроба визначити й описати форми соціальної роботи у США в історичному ракурсі є досить складною. Історичні епохи настільки різноманітні за способами надання соціальної допомоги, що звести прояви соціальної підтримки до єдиного цілого неможливо. Однак короткий огляд способу їх функціонування дозволяє продемонструвати, що в питаннях соціальної допомоги, як і в інших сферах, американське суспільство організовується відповідно до релігії, етики, соціально-моральних цінностей, культурного різноманіття, економічних і політичних реалій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія розвитку соціальної роботи й освіти в нашій країні та за кордоном не залишилася поза увагою науковців: висвітлено деякі аспекти зарубіжної практики соціальної роботи і професійної підготовки соціальних працівників (А. Козлов, В. Поліщук, А. Сорвіна, А. Дашкіна, С. Тетерський та ін.); розкрито особливості професійної підготовки соціальних

працівників у вітчизняних ВНЗ (Л. Долинська, Д. Годлевська, І. Козубовська, К. Максимова, В. Орленко, О. Шевчук та ін.). Проте, незважаючи на широке коло досліджень з даної проблеми, вивчення історії розвитку соціальної роботи і фахової підготовки соціальних працівників у США є, безумовно, цінними для вітчизняної системи освіти.

Метою даної статті є дослідження історичних аспектів соціальної роботи і підготовки фахівців у США.

Основна частина. В Америці існують давні традиції соціальної роботи, що зародилися за часів колоніальної залежності країни. В ці часи почали працювати перші притулки для бідних, перший з яких був заснований у 1662 р. у штаті Массачусетс. У 1664 році в Бостоні була відкрита Латинська Школа для бідних, субсидію на діяльність якої надавало місто. Це започаткувало безкоштовну благодійну освіту для незаможних і стало основою загальної безкоштовної освіти в країні. У 1691 році місцева влада Бостона заснувала посаду “наглядачів за бідними”, що стало першим кроком до організації централізованої державної допомоги та піклування.

У 1729 р. в Новому Орлеані започатковано надання допомоги дітям-сиротам. Так, “Урсулинськими Сестрами” було засновано спеціалізований заклад для дітей, батьків яких вбили індіанці. З 1790 р. розпочали свою роботу притулки для сиріт у Чарльстоні і Південній Кароліні. У 1817 р. в Коннектикуті почала діяти перша школа для глухих і сліпих дітей [4].

На початку XIX століття громадськість США звернулася до проблеми гноблення і жорстокого поводження з душевно хворими людьми. У 1841 р. американська громадська діячка Д. Лінд Діке відвідала в'язницю в східній частині Кембриджа (штат Массачусетс) і була вражена жахливим ставленням до психічно хворих ув'язнених. Вона побувала в інших в'язницях і притулках США і виявила таку ж проблему жорстокості і насильства по відношенню до цих людей. Решту свого життя Д. Лінд Діке присвятила поліпшенню становища цих осіб у суспільстві. В результаті її діяльності були відкриті перші державні психіатричні лікарні.

В цей же час у США зароджується соціальна допомога та робота в сфері дитячої злочинності. З'являється нова система судового розгляду, що отримала назву Пенсільванської системи. Нововведення передбачали індивідуальний підхід, лікування та утримання дітей-правопорушників в окремих камерах. Нова практика ставила мету – вилікувати і повернути в суспільство, а не покарати й отримати винагороду. У 1899 р. була заснована судова система для неповнолітніх правопорушників.

Депресія 1873 р., яка розпочалася після Громадянської війни, принесла в американське суспільство хаос і низку проблем, як особистісних і сімейних, так і громадських. В результаті в США зароджується рух благодійних організацій. Протягом десятиліття з ініціативи цього руху у великих населених пунктах з'являються численні приватні агентства та громадські центри. В цих організаціях працювали соціальні працівники (це в основному були ентузіасти, філантропи), які вивчали потреби суспільства, привертали до них увагу громадських лідерів, планували і надавали допомогу всім нужденним. Активістами благодійності керували моральні заповіді християнства та прагнення допомогти нужденним, а їхня діяльність традиційно перебувала під патронажем церкви. Проте з початку XX століття відбувалося поступове відділення соціальної допомоги від церкви. Благодійні громадські організації поповнювалися професійними кадрами соціальних працівників, яких готували у вищих та середніх спеціальних навчальних закладах.

Вже з середини XX століття соціальні працівники є штатними працівниками дошкільних установ, які виконують функції вихователя. У школах їм належить роль помічника вчителя. Фахівці соціальної роботи працюють у дитячих лікарнях, психіатричних закладах, тюрмах та ін.

Тільки з кінця XIX – початку XX століття соціальна робота у США формується як вид професійної діяльності. Здійснено її офіційне визнання як професії, сформовано нормативно-правову базу, яка стала її підґрунтям.

Вперше в історії США у 1941 р. соціальну роботу як професію розглянув В. Вікенден, професор Канадського інституту інженерної технології. Він виділив чотири основні відмінності соціальної роботи від інших професій:

- це “вид діяльності, яка передбачає високий ступінь особистої відповідальності і специфічні навички вирішення проблем”;
- це “надання послуг з незначним заохоченням, далеким від прибутку”;
- це “потреба в самовираженні, яка передбачає гордість за свою роботу”;
- це “усвідомлене розуміння соціального обов'язку, дотримання стандартів професійної діяльності і наслідування ідеалам” [3].

Пізніше Е. Грінвуд виділив 5 основних компонентів професії соціальної роботи: систематична теорія, повноваження, громадські санкції, етичний кодекс і культура [3].

Безпосередній вплив на розвиток соціальної роботи як професійної діяльності в США здійснили ідеї Джейн Адамс (1860–1935 рр.) і Мері Елен Річмонд (1861–1928 рр.). Дж. Адамс всесвітньо визнана як одна із засновників теорії соціальної роботи. Її ім'я також пов'язане з розвитком “руху сетльментів”. У 1889 р. Дж. Адамс було засновано найбільш відомий сетльмент – дім мігрантів Хулл-Хаус у Чикаго. В цьому домі працювали денні ясла, клуб для хлопчиків, невеличкий театр та кілька гуртків. Окрім того, проводилась просвітницька робота з дорослими та дітьми, яких намагались “окультурити” шляхом проведення виставок, читання лекцій, концертних вечорів. Дж. Адамс вважала, що навколишнє середовище хворе і слід втрутитися в нього, щоб покласти край нещастям і бідності [1, с. 276].

Інтегративний і міждисциплінарний характер соціальної роботи обумовлює розвиток різних її теоретичних шкіл і концепцій, різноманіття форм підготовки фахівців. Так, у 1898 р. за ініціативою М. Річмонд і Благодійної Громадської Організації Нью-Йорка була відкрита перша національна школа прикладної філантропії (нині факультет соціальної роботи в Колумбійському університеті). Це був тримісячний курс підготовки соціальних працівників, який проіснував до 1904 р. З наступних років програму розширили до восьми місяців, а з 1910 р. – до двох років.

Одним із напрямків соціальної роботи у США є медико-соціальна робота та підготовка фахівців, яка розпочалася в 1905 р. при госпіталі штату Массачусетс і в Нью-Йорку. У 1918 р. була заснована Американська асоціація госпітальних соціальних працівників (сьогодні відома як Американська асоціація медичних соціальних працівників). Дана організація розробляла навчальні програми з підготовки медичних соціальних працівників і спрямовувала свою діяльність на поліпшення сфери послуг у медичних закладах.

У період з 1910 до 1922 р. відділ Благодійної Громадської Організації щорічно проводить конференції під керівництвом М. Річмонд. У такій неформальній формі навчання передавалися основи сучасної системи підготовки кадрів. А в 1919 р. була заснована Асоціація шкіл професійної підготовки соціальних працівників (Association of Training Schools for Professional Social Work), яка налічувала 17 шкіл східної частини США. Метою Асоціації був контроль діяльності освітніх закладів з підготовки соціальних працівників.

Ідеї М. Річмонд зробили значний внесок у наукову розробку основ нової професії, вони знайшли своє відображення в концепціях соціальної роботи та розвитку її теоретичної бази. До найбільш відомих шкіл в теорії соціальної роботи відносять діагностичну та функціональну.

Діагностична школа безпосередньо пов'язана з коледжем Сміта в Нью-Йорку, де з 1918 р. здійснюється підготовка соціальних працівників. У цей час назріла потреба у фахівцях, здатних працювати над подоланням психологічних проблем ветеранів Першої світової війни та членів їхніх сімей.

Як теоретична основа взаємодії соціального працівника і клієнта використовувалася медична модель. Серед соціальних працівників саме представники діагностичної школи зазнали значного впливу з боку теорії З. Фрейда, зокрема його теорії психічного детермінізму, несвідомих процесів у психічному апараті і значення переживань раннього дитинства. Тобто увага зосереджується на внутрішньому світі клієнта, соціальні процеси та соціальне середовище відсувається на другий план, що суперечить ідеям М. Річмонд. Навколишнє середовище і соціум виступають як фактори дезадаптації людини, які руйнують її психічне здоров'я і змінюють її соціальні ролі. Представники діагностичної школи особливу увагу звертають на постановку власне діагнозу, стверджуючи, що для визначення методів впливу слід зібрати якомога більше об'єктивних даних про клієнта. З посиленням впливу

психоаналізу основний акцент зміщується на збір інформації про дитинство клієнта, вивчення його особистості, в той час як оцінка соціального оточення стає вторинною. Саме в цей період розвитку вводиться термін “втручання” (intervention), який використовується як лікування у медицині.

В 1930-х рр. у Пенсільванській школі соціальних працівників набув розвитку інший напрямок, пов'язаний з інтересом до соціального середовища і процесу надання допомоги, але не як до лікувального процесу, а радше як до послуги, що надається в рамках соціальної служби. Цей напрямок отримав назву функціональної школи. Значний вплив на розвиток теоретичної бази представників функціональної школи зробили ідеї австрійського психоаналітика Отто Ранка. У подальшому до цієї школи долучився Карл Р. Роджерс, який писав, що важливо зрозуміти самоідентифікацію людини – “сприйняття клієнтом своїх якостей і сприйняття свого ставлення до інших людей і до життя” [2, с. 333].

Представники функціональної школи, на відміну від діагностичної, основну увагу приділяли не раннім дитячим враженням клієнта і постановці точного діагнозу, а початку процесу змін. В рамках цієї школи була запропонована оригінальна методика організації апарату допомоги – надання та прийом допомоги, а не лікування, яке здійснювалося в рамках діагностичної школи. Центральним аспектом стає сам процес надання допомоги – не постановка діагнозу, а початок процесу, при якому соціальний працівник пропонує свою допомогу та надає клієнтові право вибору – прийняти або відхилити цю допомогу. Особлива увага приділялася побудові правильних взаємовідносин між соціальним працівником і клієнтом.

На відміну від діагностичної представники функціональної школи вважали, що, оскільки клієнт знає себе краще, тільки він здатний поставити проблемі правильний діагноз, а не його професійний помічник. Завдання фахівця – прийняти на себе відповідальність за сам процес надання допомоги і за формування таких відносин між соціальним працівником і клієнтом, які здатні необхідні зміни здійснити.

Практично паралельно з функціональною школою формується психосоціальний підхід в соціальній роботі. Даний напрямок отримав розвиток у працях Г. Гамільтон, яка перебувала під впливом ідей гештальтпсихології. Саме вона вводить в науковий обіг поняття “особистість в ситуації” – тривимірний об'єкт: особистість, ситуація та інтеракція між особистістю і ситуацією. При цьому підкреслюється, що клієнт повинен бути активним учасником роботи, спрямованої на зміни.

Оскільки повоєнні роки вимагали нейропсихіатричного лікування клієнтів, то школи соціальної роботи готують соціальних працівників в галузі психіатрії для медичних установ.

У наступному розвитку психосоціального підходу переважає цілісне ставлення до практики в соціальній роботі. Зокрема, значення навколишнього середовища у виникненні психічного захворювання.

У 1942 р. виходить книга Б. Рейнольдс “Вивчення та викладання в практиці соціальної роботи”, в якій подавався радикальний погляд на проблему підготовки соціальних працівників. Б. Рейнольдс стверджувала, що соціальна робота повинна охоплювати як внутрішні, так і зовнішні зміни і що існує складна взаємозалежність між внутрішньою і зовнішньою дійсністю. У сферу її інтересів також входили структурні зміни, соціальні реформи і управління як соціальною роботою, так і всього суспільства в цілому.

У 1964 р. вийшла праця Ф. Холліс “Індивідуальна психотерапія: психосоціальна теорія”, яка присвячена виявленню автономної ролі соціальних працівників серед психотерапевтів і того, що психотерапевтична діяльність відрізняється від психотерапії. Виступаючи на конференції соціальних працівників у 1969 р., вона пов'язала свої ідеї з ім'ям Г. Гамільтон і проголосила свій підхід до індивідуальної психотерапії як психосоціального лікування. “Психосоціальний підхід, – заявила вона, – є по суті підходом теорії систем до індивідуальної психотерапії”. Людину, якій надається допомога або яку будуть лікувати, слід розглядати у зв'язку з її інтеракціями і у взаємодії із зовнішнім середовищем. Особлива увага приділяється інтервенції соціального працівника, виходячи з потреб клієнта. Потреби трактуються через поняття “соціальна дилема”. Наприклад, між індивідом і пов'язаними з ним людьми (між членами його сім'ї) існують непорозуміння і нездатність адаптуватися

один до одного, з іншого боку, доступні соціальні ресурси, які сприяють досягненню задовільного стану.

При цьому велике значення надається самооцінці клієнта, який сам ставить свій власний діагноз. Забезпечуючи клієнту зворотний зв'язок його дій і реакцій, йому тим самим надається допомога в поглибленому розумінні самого себе, таким чином заохочуються його зростання і розвиток. У даному контексті саме діагноз визначає характер інтервенції соціального працівника. Проте, як стверджує Ф. Холліс, не існує прямої залежності між діагнозом і лікуванням, діагноз охоплює оцінку особистості, ситуації та взаємодії між ними, при цьому не важливо заглиблюватися в історію життя клієнта. Метою психосоціальної роботи є поліпшення функціонування клієнта і його успішна адаптація до умов соціального оточення.

Розвиваючи концепції діагностичних і функціональних підходів, Ф. Холліс і Р. Смоллі висунули так звану “концепцію наближення”. Виділивши п'ять теоретичних концептів (оцінка, особистість в ситуації, процес, взаємовідносини і втручання – “інтервенцію”), вони використовували у своїй концепції методологію теорії систем і теорії комунікації, що згодом застосовувалося не тільки в індивідуальній роботі, але і в роботі з групою та громадськими об'єднаннями [5, с. 37].

У 1960-х рр. у суперництві і конкуренції з ідеями Ф. Холліс розвивається модель соціальної роботи як вирішення проблем, розроблена Еллен Харріс Перлман. В основі проблемно-орієнтованого підходу лежить теза, що життя являє собою процес вирішення проблем і що підготовка фахівців спрямована на полегшення цього процесу. Як нова модель індивідуальної роботи був запропонований “метод вирішення проблем”. Під “проблемою” розуміється ситуація, у якій індивід не в змозі самостійно реалізувати свої потреби, що ускладнює його соціальне функціонування. Під “процесом” – повторювана послідовна модель діяльності, яка приводить до зміни в необхідному напрямку проблеми клієнта.

Основні підходи теорії Е. Перлмен ґрунтуються на тому, що процес допомоги складається з двох головних компонентів: процесу допомоги та ресурсів індивіда.

Подальший розвиток теоретичних основ соціальної роботи має інтегративний і міждисциплінарний характер. Найбільший вплив на розвиток теорії соціальної роботи продовжують здійснювати соціологія і психологія, а також такі наукові дисципліни, як педагогіка, психіатрія, антропологія, юриспруденція та ін.

Висновки. Таким чином, соціальна робота у США виникла з добровільного громадського руху та діяльності церкви. Для американської моделі розвиток від волонтерства до становлення професії мав безперервний характер, еволюційний шлях розвитку. Визначальний вплив на становлення фахової соціальної роботи здійснили ідеї Дж. Адамс і М. Річмонд. Теоретична база соціальної роботи і підготовки фахівців ґрунтується на діагностичному, функціональному, психосоціальному підходах, які сприяють подальшому формуванню досліджуваної сфери.

Література

1. Adams J. Twenty years at Hull-house / J. Addams. – New York : Macmillan, 1962. – 462 p.
2. Sheafor Bradford W. Techniques and Guidelines for Social Work Practice. / B.-W. Sheafor, Ch. Horejsi – 5 ed. – Lansing : Allyn and Bacon, 1999. – 628 p.
3. Васильева А. Ю. Единство теоретической и практической подготовки социальных работников в США : дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 – теория и методика профессионального образования / Васильева Анастасия Юрьевна. – М. : РГБ, 2005. – 203 с.
4. Кремнева Т. Подготовка социальных работников за рубежом / Т. Кремнева // Социальная работа. – 2005. – № 1. – С. 46–49.
5. Фирсов М. В. Теория социальной работы : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / М. В. Фирсов, Е. Г. Студенова. – М. : ВЛАДОС, 2009. – 512 с.